

MENINIS TYRIMAS: KAIP „SUPIRŠTI“ MOKSLĄ IR MENĄ?

Aldis Gedutis

KLAIPĖDOS UNIVERSITETO SOCIOLOGIJOS KATEDRA

Minijos g. 153, LT-93185 Klaipėda

aldis.gedutis@ku.lt

Taikant mokslo filosofijos prieigą, straipsnyje nagrinėjamas meninio tyrimo fenomenas. Tekste siekiama išsiaiškinti, kas yra meninis tyrimas ir kokios metodologinės prielaidos įgalina atsirasti naujai tyrimo rūšiai. Naudojant logines priemones, bandoma nustatyti formalias meninio tyrimo ribas. Loginę prieigą pratęsia įvairių mokslo klasifikacijų analizė, kuri parodo galimas meninio tyrimo sampratos variacijas, priklausančias nuo monistinės arba pliuralistinės mokslo sampratų. Formali prieiga papildoma ir derinama su trijų mokslo filosofų interpretacijomis, kuriomis siekiama parodyti mokslo (tyrimo) ir meno santykių aiškinimo versijas (Rudolfo Carnapo, Thomaso S. Kuhno ir Paulo K. Feyerabendo), argumentuojančias už meninio tyrimo (ne)galimybę.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: meninis tyrimas, menas, mokslas, tyrimas, Rudolfas Carnapas, Thomasas S. Kuhnas, Paulas K. Feyerabendas.

PRADŽIA

Straipsnis parašytas kaip projekto „Meninis tyrimas“ tęsinys ir išdava¹. Projekto autorius Vytautas Michelkevičius suformulavo 8 klausimus², kurių tikslas – nusakyti

meninio tyrimo (MT) specifiką bei pagrindinius požymius. Šiame tekste siekiama pateikti savo atsakymus į kai kuriuos Michelkevičiaus klausimus bei aptarti tuos

procesas? Ar jis skiriasi nuo mokslinio? 5. Meninių tyrimų pristatymas ir publikavimas. Kuo jis skiriasi nuo įprasto tyrimo (meno ir mokslo kontekstai)? 6. Lietuviškų meninių tyrimų pavyzdžiai? Kaip nustatyti, koks tyrimas geras, pavykęs ar nesėkmingas? 7. Tapatybių susidūrimai ir susijungimai: menininkas kaip tyrėjas ir mokslininkas kaip menininkas. Vaidmenų keitimasis? 8. Politinės, kultūrinės ir ekonominės meno doktorantūros prielaidos. Institucijos (mokslo ar meno) vaidmuo meniniame tyrime.

1 Plačiau apie tai: <http://meninistryrimas.lt/>, [žiūrėta 2015-02-02].

2 Klausimai: 1. Kas yra meninis tyrimas? Ar atliekamas menininko ar meninėmis priemonėmis? 2. Ar menininkai kuria žinias? Kaip jie tai daro (lyginant su mokslininkais)? Kaip jas ištraukti iš jų kūrinų? 3. Kokie metodai naudojami atliekant meninį tyrimą? Metodologijos? 4. Koks yra meninio tyrimo

aspektus, kurie įdomūs šio straipsnio autoriui. Svarbu priminti, kad pastarasis nėra didelis menų žinovas, todėl kompetentingai gali svarstyti tik mokslinę bei metodologinę MT puses.

Straipsnyje siekiama išsiaiškinti, kas yra meninis tyrimas ir kokios metodologinės prielaidos įgalina atsirasti naujai tyrimo rūšiai. Naudojant logines priemones, bandoma nustatyti formalias meninio tyrimo ribas. Loginę prieigą pratęsia įvairių mokslo klasifikacijų analizė, kuri parodo galimas meninio tyrimo sampratos variacijas, priklausančias nuo monistinės arba pliuralistinės mokslo sampratų. Monistai teigia, kad yra tik vienas mokslas, pasižymintis apibrėžtais požymiais, kurie mokslą (at)skiria, tarkim, nuo religijos ar metafizikos. Visos žinojimo ir pažinimo formos, kurioms šie požymiai būdingi (automatiškai), priskiriamos mokslo klasei, tuo tarpu žinioms, kurios šių požymių neatitinka, mokslo statusas nesuteikiamas. Jei mokslų yra daugiau nei vienas, susiduriame su pliuralistine mokslo samprata. Pliuralizmo atveju tampa svarbi kiekvienos mokslo rūšies apibrėžtis. Jei esama dviejų ar daugiau mokslų grupių, tai derėtų aiškintis, kas joms bendra ir kas jas skiria. Formali prieiga papildoma ir derinama su trijų mokslo filosofų interpretacijomis – monistine R. Carnapo bei pliuralistinėmis T. S. Kuhno ir P. K. Feyerabendo teorijomis, kuriomis siekiama parodyti mokslo (tyrimo) ir meno santykių aiškinimo versijas, argumentuojančias meninio tyrimo (ne)galimybę.

NETURININGAS ŽEMĖLAPIAVIMAS IR KLASIFIKAVIMAS

2014 m. spalio 20 d. Vilniaus dailės akademijoje vykusio seminaro „Meninis tyrimas“³ metu svarstyta, kas yra „tyrimas“, „menas“, galiausiai „meninis tyrimas“. Seminaro metu išryškėjo įdomi tendencija – kuo tiksliau ir išsamiau buvo mėginama suteikti turinį sąvokai „tyrimas“, tuo neaiškesnė darėsi „meno“ sąvoka, o kuo daugiau

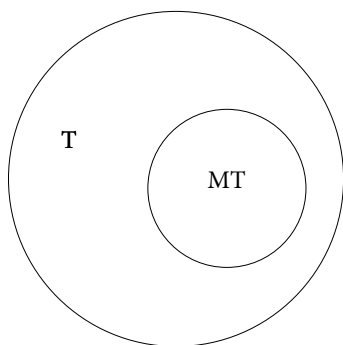
dėmesio buvo skirta pastarajai, tuo labiau buvo linkstama primiršti „tyrimo“ sąvoką bei jai būdingus požymius. Tai gali būti aiškinama pagal analogiją su fiziko Wernerio Heisenbergo neapibrėžtumo principu, pagal kurį, tiriant dualiąsias charakteristikas (*conjugate variables*), vieno komponento matavimo tikslumas didina neapibrėžtumą duomenų apie kitą komponentą, ir atvirkščiai. Kai seminaro dalyviai bandė užpildyti „tyrimo“ pusę žemėlapyje, paaiškėjo, jog ten pateko nemažai nebūtinų ir nereikalingos informacijos (pvz., malonumas, nuojauta⁴ ir pan.), kuri vėliau ėmė trukdyti MT sąvokos išgryninimui.

MT žemėlapiu braižymas suponuoja, kad MT turinys gali būti užfiksuotas konkrečiu laiku kaip tam tikras statiškas darinys, atsparus laikiniams pokyčiams. Anališkai toks požiūris paremtas dviejų sąvokų („meninis“ bei „tyrimas“) tarpusavio santykio bei sąsajų nustatymu. Minėto seminaro metu „menas“ ir „tyrimas“ akivaizdžiai interpretuoti kaip nusistovėję dariniai, turintys griežtai apibrėžtą ir nekintantį turinį, kuris daugmaž gali būti išreikštas taikant loginių klasių teoriją. Pagal šią prieigą visų pirma dera nusistatyti „tyrimo“, „meno“ ir „meninio tyrimo“ apibrėžimus, paskui atvaizduoti šių sąvokų sąsajas klasių teorijos priemonėmis.

Klasikinės logikos požiūriu, jei sąvokos neturi tarpusavyje nieko bendra, tai jos žymimos atskirais nesusijungiančiais apskritimais. Jei tam tikros klasės turi bendrų narių, tuomet jos žymimos persikertančiais apskritimais. Jei reikia pažymėti klasės ir poklasio santykį, tada poklasio apskritimas atsiduria klasės apskritime ir panašiai. Padarius prielaidą, kad MT yra tyrimo atmaina arba poklasis, jų santykį būtų galima žymėti taip, kaip parodyta 1 il. Pagal tokią versiją MT pasižymi tam tikrais (ne visais) tyrimui būdingais požymiais, tačiau MT neturi bruožų, kurie atsiduria anapus tyrimo klasės. Tokia versija turi akivaizdų trūkumą, nes ji neparodo MT specifikos ir jo santykio su kitomis meninėmis veiklomis.

3 Seminare dalyvavo menininkai, kuratoriai, dizaineriai, architektai, tyrėjai, humanitarinių ir socialinių sričių mokslininkai.

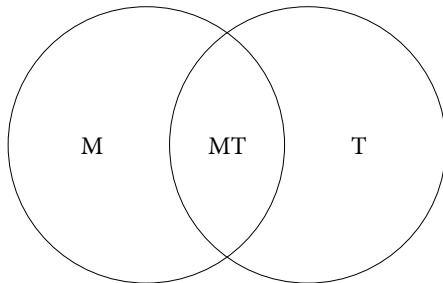
4 Beje, „tyrimo“ kaip „malonumo“ ir „nuojautos“ reikšmių nepavyko rasti nei angliškoje termino *research*, nei prancūziško termino *recherche* etimologijose.

1. Loginis klasės ir poklasio santykis: tyrimas (T) – meninis tyrimas (MT)

Logical relation between class and subclass:
research (T) - artistic research (MT)

Koreguojant 1 il. trūkumus, galima panaudoti Venno diagramą, kurioje MT yra žymimas kaip *meno* ir *tyrimo* klasių sandūroje atsirandantis tarpinis darinys, priklausantis tiek nuo *meno*, tiek nuo *tyrimo* sąvokų ir turintis abiejų klasių požymių [2 il.].

2. Klasių sankirta:
menas (M) – meninis tyrimas (MT) – tyrimas (T)

Intersection of classes:
art (M) - artistic research (MT) - research (T)

Ši versija tiksliau pažymi galimą MT radimosi vietą, tačiau diagramoje naudojama „tyrimo“ sąvoka yra pernelyg neapibrėžta, kad įgalintų nustatyti tinkamą santykį tarp M ir T klasių. Lietuvių kalboje žodis „tyrimas“ vartojamas skirtinguose kontekstuose, pavyzdžiui, žur-

nalistinis tyrimas, nusikaltimo tyrimas, nepriklausomas tyrimas, mokslinis tyrimas ir kiti. Lygiai kaip angliškas žodis *research* turi ne vieną reikšmę, kuri kinta priklausomai nuo konteksto⁵.

Jei siaurindami galimų „tyrimų“ reikšmių kiekį apsirobotume vien moksliniu tyrimu, tai tektų atsakyti į klausimą, kiek yra mokslų? Jei tėra vienas unifiktuotas mokslas, tuomet monistiškai galima identifikuoti tyrimo sampratą, kuri bendra visoms mokslinėms disciplinoms. Tačiau jei skirtingų mokslų esama daugiau, tektų konstatuoti, kad tyrimo sampratų skaičius išauga. Vieno mokslo idėjos šalininkai paprastai pateikia teorinius argumentus, padedančius siekti abstrakčių tikslų, tokių kaip siekis atriboti mokslą nuo religijos ar metafizikos. Tačiau praktika rodo, kad realios mokslų klasifikacijos neišvengiamai remiasi pliuralistine prielaida, jog mokslų yra daugiau nei vienas, o tai nulemia keletą skirtingų „mokslinio tyrimo“ sampratų. Pavyzdžiui, Jerome'as Kaganas (2009) teigia, kad egzistuoja trys skirtingos mokslų kryptys – humanitariniai mokslai, socialiniai mokslai ir gamtos mokslai, kurie pasižymi nebendramatėmis „tyrimo“ interpretacijomis. Jis skirtingus mokslus išdėlioja spektro pavidalo lentelėje [3 il.], kurioje socialiniai mokslai idėjiškai ir procedūriškai atsiduria per vidurį tarp humanitarinių ir gamtos mokslų, kai pastarieji tarpusavyje neturi nieko bendra. Anot Kagano, humanitariniuose moksluose siekiama (iš)tirti, t. y. suprasti žmonių reakcijas į įvykius ir prasmes, kurias žmonės suteikia patirtims (kultūros, istorinio laikmečio ir gyvenimo istorijos funkcijoms); socialinių mokslų tyrimai orientuoti į žmonių elgesio ir psichologinių būsenų numatymą bei paaiškinimą; galiausiai gamtamoksliniuose tyrimuose siekiama natūralių fenomenų numatymo ir paaiškinimo (Kagan, 2009: 4). Taigi Kaganas siūlo mažiausiai tris tyrimo sampratas.

- 5 Anglų kalbos tezauroose terminas *research* aiškinamas šiais terminais: *investigation, survey, prospect, analysis, exploration, examination, test, inquiry, probe, study*, jų prasminiai niuansai rodo skirtingus termino vartojimo niuansus.

Humanitariniai mokslai	Socialiniai mokslai	Gamtos mokslai
------------------------	---------------------	----------------

3. J. Kagano (2009) mokslų klasifikacija

Classification of the sciences by Kagan (2009)

Įprastos anglosaksiško diskurso mokslų klasifikacijos kiek praplečia Kagano skirstymą. Jose įvedama grynujų mokslų kategorija, o šalia humanitarinių mokslų atsiranda menai⁶ (meno studijų/tyrimų prasme).

Menai ir humanistika	Socialiniai mokslai	Gamtos mokslai	Grynieji mokslai
----------------------	---------------------	----------------	------------------

4.1. Anglosaksiškame diskurse naudojamas mokslų spektras

Spectrum of the sciences used in the Anglo-Saxon discourse

Tam, kad nustatytume aiškesnes ribas ir išvengtume nepageidaujamo dualumo, 4.1 il. vertėtų atskirti menus nuo humanistikos. Taip gautume penkias skirtingas kategorijas, kurios nurodytų laipsnišką perėjimą nuo menų prie grynujų mokslų.

Anglosaksiškame diskurse mokslo kryptys dažniausiai dėliojamos linijinio spektro pavidalu. Šalia esantys mokslai nesutampa, tačiau turi bendrų savybių. Pavyzdžiui, socialiniai mokslai atsiduria tarp humanitarinių mokslų ir gamtos mokslų. Tokiu būdu socialiniai mokslai, viena vertus, „skolinasi“ gamtos mokslų metodus, kita vertus, su humanitarais jie gali dalytis tam tikrais bendrais tyrimo objektais bei metodologinėmis priemonėmis. Spektro logika suponuoja, kad humanitariniai ir gamtos mokslai tarpusavyje nieko bendra negali turėti. Mokslų spektre MT galėtų atsidurti arba Menų ir humanitarinių

mokslų (humanistikos) sandūroje [4.2. il.] arba Menų/humanistikos ir socialinių mokslų sandūroje [4.1. il.]. Tokia spektrinė klasifikacija prieštarauja seminaro metu išsakytoms idėjoms, nes MT praktikuojančių menininkų teigimu, MT galimas ir kaip bendras menininkų bei gamtamokslininkų produktas. Vadinasi, jei MT galimas nepaisant spektro kontinuumo, tai 4.1. ir 4.2. il. pateiktos klasifikacijos nėra pakankamos ir/ar tinkamos.

Sujungus Venno diagramą [2 il.] ir spektrą [4.2 il.], teoriškai galima išplėsti prielaidas, kurios būtinos visapusiškam MT atsirasti. Tokį jungimą galima paaiškinti Geraldo Basto (2011) įžvalga, jog mokslas pasaulį aiškina sėkmingai, tačiau tas aiškinimas nėra išsamus, o geriausia alternatyva moksliniam pasaulio vaizdui – MT. Jungiant diagramos ir spektro principus, galimi du variantai: 1) MT, kaip bendra teritorija, atsiduria tarp menų ir skirtingų mokslų krypčių, todėl MT dėl sąsajų su menu nėra susijusi su kuria nors mokslinio tyrimo versija [5.1 il.]; 2) MT yra simetriškas mokslo krypčių spektro atspindys [5.2 il.], todėl MT turėtų būti vartojamas daugiskaitine forma – meniniai tyrimai.

MT ekspertai Tuomasas Nevanlinna (2004) ir Graeme’as Sullivanas (2010) nesutiktų su 5.1 il. Nevanlinna nurodo, kad įvairiuose moksluose yra nevienodi standartai: jei teorinės fizikos tyrimams būdingas tikslumas, apibendrinimas ir eksperimentas, matematikos tyrimams – tikslumas ir apibendrinimas (eksperimento nėra), tai svarbiausias humanitarinių tyrimų bruožas – interpretyvumas.

Sullivanas naudoja habermasišką skirtį tarp nebrandamačių mokslų interesų, kurie padeda suskirstyti mokslus į tris kryptis – interpretyvumą, empirizmą ir kritiką⁷. Vadinasi, MT vykdytojai taip pat privalo rinktis galimas tyrimo strategijas, pažintinius interesus ir metodologijas, priklausomai nuo keliamų tikslų.

Kaip matome, MT samprata keičiasi priklausomai nuo to, kurių disciplinų tyrimo samprata naudojama. Tačiau disciplininė variacija nėra vienintelė. Tyrimo samprata taip pat kinta ir laikiniu požiūriu. Viena vertus,

6 Įprastai menai ir humanistika atsiduria vienoje kategorijoje, nes nė vienas iš jų nėra vadinamas mokslu (*science*).

7 Plačiau apie tai: Jürgen Habermas, *Knowledge and Human Interests*, Boston: Beaton Press, 1971.

Menai	Humanitariniai mokslai	Socialiniai mokslai	Gamtos mokslai	Grynieji mokslai
-------	------------------------	---------------------	----------------	------------------

4.2. Papildytas anglosaksiškame diskurse naudojamas mokslų spektras

Extended spectrum of the sciences used in the Anglo-Saxon discourse

MOKSLAS				
Menai	Humanitariniai mokslai	Socialiniai mokslai	Gamtos mokslai	Grynieji mokslai
Meninis tyrimas				
MENAS				

5.1. Klasifikacinė 2 ir 4.2 il. konjunkcija

Classificatory conjunction of fig. 2 and 4.2

MOKSLAS				
Menai	Humanitariniai mokslai	Socialiniai mokslai	Gamtos mokslai	Grynieji mokslai
Meninis tyrimas	Meninis tyrimas	Meninis tyrimas	Meninis tyrimas	Meninis tyrimas
MENAS				

5.2. Klasifikacinė 2 ir 4.2 il. konjunkcija

Classificatory conjunction of fig. 2 and 4.2

	Tikslumas	Bendrumas	Ekperimentišku- mas	Interpretyvumas
Matematika	+	+	-	-
Teorinė fizika	+	+	+	-
Humanitariniai mokslai	-	-	-	+

6. Skirtingų mokslų požymių rekonstrukcija pagal T. Nevanlinną (2004)

Reconstruction of features of various sciences according to Nevanlinna (2004)

tyrimas yra istoriškai kintanti sąvoka, kuriai įvairiais laikotarpiais suteikiamas vis kitoks turinys. Tarkim, spekuliatyvios antikos natūrfilosofų ar viduramžių teologų „tyrimo“ sampratos labai skiriasi nuo empirinių pozityvistų ar loginių empiristų „tyrimų“ sampratų. Jei pirmiesiems tyrimo kryptį bei rezultatą nulemia protas, tai antriesiems „tyrimas“ negalimas be empirinės tikrovės sampratos. Kita vertus, įvairiuose moksluose „tyrimas“ taip pat suvokiamas nevienodai.

Mokslo istorijos požiūriu „tyrimo“ samprata kinta. Jei anksčiau (mokslinis) „tyrimas“ turėjo aiškias ribas, tai vėliau paaiškėjo, kad tų ribų negalima griežtai fiksuoti. Nuolat atsirandančios naujos žinios, naujos metodologijos, naujos disciplinos, nauji epistemologiniai stiliai, nauji metodai, kitokios priegios ir t. t. verčia peržiūrėti ir atnaujinti „tyrimo“ sampratą. Tokiu būdu bet kuris bandymas išreikšti „meno“ ir „tyrimo“ sąsajas statiškomis schemomis niekuomet nebus galutinis ar užbaigtas, nes nefiksuos pokyčių ir skirtumų.

MENINIO TYRIMO GALIMYBĖS MOKSLO FILOSOFIJOS MĖSMALĖJE

Antroje straipsnio dalyje bus bandoma verifikuoti aukščiau pateiktus abstrakčius svarstymus mokslo filosofijos priemonėmis. Mokslo filosofai, sociologai ir istorikai paprastai nesvarsto mokslo ir meno santykių bei sąsajų. Menas paliekamas nuošalyje kaip akivaizdus nemokslas dėl jo skirtingų tikslų, metodų, išraiškos priemonių, vertinimo kriterijų, auditorijų ir t. t. Kartais menas nurodomas kaip „saugi“ priebėga tiems, kurie netenkina griežtų gamtamokslinių „moksliskumo“ kriterijų⁸. Nepaisant tokios tendencijos, esama mokslo filosofų, kurie siekė patikslinti mokslo ir meno ribas ar parodyti šių dviejų veiklos formų panašumus ir skirtumus (tiesa, skirtinguose kontekstuose). Toliau bus pateiktos trijų mokslo filosofų meno–mokslo santykio interpretacijos bei jas grindžiantys argumentai.

8 Tai neblogai iliustruoja iki šiol prisimenamas sovietinis ginčas tarp „fizikų“ ir „lyrikų“, kur pirmieji suvokiami kaip tikrieji mokslininkai, o antrieji – kaip „prie meno“ esantys humanitarai.

R. Carnapas: meninis tyrimas = metafizika

Vienas įtakingiausių Vienos ratelio narių R. Carnapas straipsnyje „Metafizikos įveikimas kalbos loginės analizės būdu“ (1931/1993)⁹ aiškiai atribojo mokslą nuo metafizikos. Atribojimo pagrindas – loginiai prasmės ir reikšmės kriterijai: metafiziniai teiginiai neturi empirinio turinio, juose vartojami bereikšmiai žodžiai, o patys teiginiai beprasmingi, todėl, skirtingai nuo mokslinių, metafiziniai teiginiai negali pretenduoti į tiesą, t. y. jie nėra nei teisingi, nei klaidingi.

Metafizikas apsigaua manydamas, kad metafiziniai teiginiai kažką sako, aprašo dalykų padėtį. Metafizikas mano, kad jis tyrinėja sritį, kurioje galima būti teisiu arba klysti. Tačiau iš tikrųjų jis nieko nepasako, o tik kažką išreiškia, *panašiai kaip tai daro menininkas* [kursyvas mano – A. G.]. Apie tai, kad metafizikas apsigaua, sprendžiame ne vien iš to, kad raiškos priemone jis pasirenka kalbą, o raiškos forma – teiginius; juk tą patį daro ir *neapgaudinėjantis savęs lyrikas* [kursyvas mano – A. G.]. Tačiau metafizikas dar ir argumentuoja savo teiginius, jis reikalauja pritarti jų turiniui, polemizuoja su kitų kryptų metafizikais, bandydamas savo veikale paneigti jų teiginius. Lyrikas, priešingai, nekelia tikslo savo eilėraštyje paneigti kitų lyrikų eilėraščių teiginius – jis žino, kad yra meninės kūrybos, o ne teorijos sferoje.¹⁰

Taigi Carnapo teigimu, mokslas pretenduoja į tiesą, jame, siekiant pagrįsti savo teiginių teisingumą, taip pat privalu argumentuoti bei polemizuoti su oponentais, be to, mokslo teiginiai yra prasmingi ir/ar aprašantys (tikrąją) dalykų padėtį. Vadinasi, moksle vadovaujamasi išimtinai loginiais bei empiriniais kriterijais. Meno

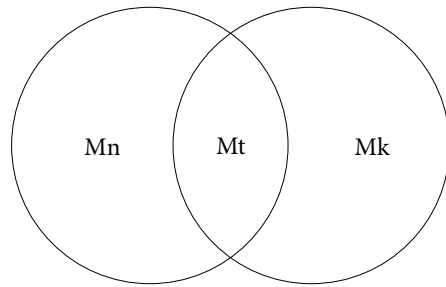
9 Jei prie pirmą kartą straipsnyje minimo ar cituojamo šaltinio skliaustuose pateikiamos dvi datos, tai pirmoji nurodo šaltinio originalo publikavimo metus, antroji – cituojamo šaltinio arba jo vertimo leidimo metus. Taip siekiama išlaikyti straipsnyje naudojamų teorijų chronologinį nuoseklumą.

10 Rudolf Carnap, „Metafizikos įveikimas kalbos loginės analizės būdu“, p. 187.

srityje šie kriterijai visiškai nesvarbūs, nes pagrindinis aspektas, kurį menui priskiria Carnapas, – gyvenimo jausmo išraiška, kuri su mokslinė tiesa ar argumentais neturi nieko bendra. Menininkai neprivalo logiškai argumentuoti, kodėl jie gyvenimą jaučia būtent taip. Todėl, skirtingai nuo monistinio mokslo, menas yra pliuralistinis. Pagrindinė metafizikų nuodėmė – negebėjimas apsispręsti, kas jie tokie – mokslininkai ar menininkai.

Metafizikai yra muzikai be muzikinių gabumų. Užtat jie turi stiprų potraukį dirbti teorijos terpėje, jungti sąvokas ir mintis. Užtuot realizavęs šį potraukį mokslo srityje, o *saviraiškos poreikį tenkinęs meno srityje* [kursyvas mano – A. G.], metafizikas suplaka juos abu ir kuria struktūras, kurios nieko neduoda pažinimui ir kurių nepakanka gyvenimo jausmo raiškai.¹¹

Taigi metafizika yra tiek prastas mokslo (nieko neduoda pažinimui), tiek ir prastas meno (neišreiškia gyvenimo jausmo) pakaitalas. Metafizika galėtų tapti menu, jei jos atstovai užsiimtų gyvenimo jausmo išraiškomis ir atsisakytų bet kokių pretenzijų į tiesą. Lygiai taip metafizika turi potencialo tapti mokslu, tačiau tam reikia laikytis loginių ir empirinių prasmės kriterijų ir atsisakyti jausmo, nebūdingo teorijos terpėje, išreiškimo. Carnapas nepalieka vidurio kelio: sąžiningi metafizikai turėtų pasirinkti, kuo būti – gyvenimo jausmą išreiškiančiais menininkais ar tiesos ir žinių siekiančiais mokslininkais. Jei reikėtų perteikti Carnapo mokslo ir meno perskyrą, būtų galima panaudoti 2 il. pateiktą Venno diagramą, tik skirtingai nuo jos, M ir T (mokslo) sankirtoje atsirastų ne MT, o metafizika, mat pastarojoje meninės idėjos išreiškiamos ne vaizdiniais ar garsais, o pseudoteorine ir konceptualia kalba.

7. R. Carnapo mokslo (Mk) ir meno (Mn) perskyra, kurios sandūroje atsiranda metafizika (Mt)

Carnap's separation of science (Mk) and art (Mn) with metaphysics appearing at their intersection

Nepaisant metafizikos kritikos ir atmetimo, Carnapo schemeje metafizika yra vienintelė teritorija, kurioje įmanomas mokslo ir meno susitikimas ir/ar susidūrimas. Tačiau ta teritorija yra laikina, ilgainiui turinti išnykti. O tai reiškia, kad MT iš principo nėra galimas. Jei X atlieka tyrimą, tai jam privalo galioti griežti moksliniai reikalavimai ir kriterijai, kurių nepaisymas vertintinas arba kaip klaida, arba kaip menas. Lygiai kaip menininkė, nusprendusi plėsti pažinimą meninėmis priemonėmis (MT), rizikuotų tapti metafizike, t. y. ji, viena vertus, apgaudinėtų save, kita vertus, nepriartėtų prie tikrų ir pagrįstų žinių. Tokiu būdu vietoj MT Carnapas verstų rinktis arba estetiką, arba epistemologiją, *tertium non datur...*

T. S. Kuhn: apsitrynusios meno ir mokslo ribos

Skirtingai nuo R. Carnapo, T. S. Kuhnas (1969/1977) tarp mokslo ir meno mato žymiai daugiau panašumų. Anot jo, mokslo istorijos tyrimai rodo, kad ankstesni mokslotyrimininkai¹² tenkinosi įprasta ir pernelyg supaprastinta mokslo ir meno santykio aiškinimo versija. Kuhnas nebūtų pritaręs Carnapo mokslo ir meno

11 *Ibid.*

12 T. S. Kuhnas nemini R. Carnapo, tačiau pagal naudojamą retoriką pastarasis akivaizdžiai atsidurtų tokių mokslotyrimininkų tarpe.

perskyros versijai, nes šioji yra pernelyg tiesmukiška, – todėl neįvertina visų galimų detalių ir niuansų. Anot Kuhno, „kuo tiksliau bandome atskirti mokslininką nuo menininko, tuo ši užduotis tampa sunkesnė“¹³. Akivaizdu, kad šios dvi žmogiškos veiklos rūšys skiriasi savo tikslais:

Menininko tikslas – estetinių objektų kūrimas; techniniai galvosūkių yra tai, ką privalo išspręsti, siekiant tokius objektus sukurti. Kita vertus, mokslininkui išspręstas techninis galvosūkis yra tikslas, o estetika tėra to tikslo siekimo priemonė. Tiek produkcijos, tiek veiklos srityse tai, kas menininkui yra tikslai, mokslininkui yra priemonės, ir atvirkščiai.¹⁴

Reikia pridurti, kad šioje citatoje Kuhnas vartodamas „mokslo“ sąvoką turi omeny tik gamtos mokslus. Socialiniai ir humanitariniai mokslai bent kol kas „nedalyvauja“. Kalbėdamas apie estetiką moksle Kuhnas turi omeny ne tik mokslinių vizualizacijų bei iliustracijų estetines savybes, bet ir matematinę harmoniją, geometrinę simetriją, statistinį taisyklingumą, loginę darną, teorijų grakštumą ir t. t. Kitas meno ir mokslo skirtumas paremtas jų požiūriu į praeitį: „skirtingai nuo meno, mokslas griaua savo praeitį“¹⁵. Meno istorija yra saugykla, sukaupusi praeities vertybes, kuriomis galima pasinaudoti kuriant nūdienos estetinius objektus. O mokslo istorija yra ne kas kita, kaip atmestų, paneigtų ir klaidingų žinių talpykla, kurių išmanymas neduoda jokios praktinės naudos dabartiniams tyrimams.

Tačiau tarp meno ir mokslo esama tam tikrų panašumų, apie kuriuos Carnapas visiškai neužsimena. Net ir požiūris į praeitį nėra radikaliai skirtingas. Menininkams praeitis lyg ir svarbi, tačiau dauguma menininkų pripažindami istorinę praėjusių stilių vertę kažkodėl

atsisako jais sekti, kad galėtų atrasti savitą, individualų ir išskirtinį stilių. Šiuo požiūriu menininkai primena mokslininkus, nes galima vienodai žavėtis Isaaku Newtonu, Johannesu Vermeeru, Galileo Galilei'umi, Domenico Scarlatti, Robertu Boyle'u, Migueliu de Cervantesu, bet nesekti jų pėdomis. Kiekvienas laikmetis meta savitus iššūkius, o „menininkas, kaip ir mokslininkas, nuolat susiduria su techninėmis problemomis, kurios turi būti išspręstos“¹⁶.

Be to, Kuhnas atkreipia dėmesį į tai, kad istoriniu požiūriu tiek mokslininkai, tiek menininkai yra klasifikuojami ir priskiriami tam tikriems individualius asmenis vienijantiems dariniams. Jei moksle tokį vienijimo vaidmenį atlieka problemų sprendimo būdus siūlančios paradigmos, tai mene susiduriame su įvairiais estetinių išraiškų ar technikų stiliais, padedančiais klasifikuoti ir skirstyti meno kūrėjus.

Mokslinės paradigmos dažniausiai siejamos su konkrečiais asmenimis ir jų parašytais tekstais. Tarkim, fizikoje Kuhnas (1962/2003) išskiria tris istoriškai viena kitą keičiančias paradigmas – Aristotelio, Newtono ir Einsteino. Mokslininkų bendruomenės, pripažindamos konkrečią paradigmą, praktikuoja tai, ką Kuhnas vadina normaliuoju mokslu. Dėl skirtingų prielaidų, žodynų, siūlomų problemų sprendimo būdų ir įrankių šios paradigmos nėra bendramatės, t. y. vėlesnės paradigmos keičia ankstesnes ne evoliucijos, o revoliucijos būdu (vienos paradigmos normalusis mokslas keičiamas kitos paradigmos normaliuoju mokslu). Todėl mokslo raida nėra kumuliatyvi, o vienu metu gali egzistuoti tik viena paradigma. Paradigmos kinta tuomet, kai normalųjį mokslą ištinka krizė, besireiškianti atsiradimu arba anomalijų, kurių duotoji paradigma negali paaiškinti, arba techninių galvosūkių, kurių paradigma negali išspręsti. Paradigma gali išgyventi tik tuomet, jei sėkmingai susidoroja su anomalijomis. Jei anomalijos „sudoroja“ paradigmą, tuomet įvyksta mokslo revoliucija, kurios rezultatas – naujos paradigmos, sėkmingai įveikusios anomalijų iššūkių, įsigalėjimas.

13 Kuhn Thomas S., *The Essential Tension: Selected Studies in Scientific Tradition*, p. 341.

14 *Ibid.*, p. 343.

15 *Ibid.*, p. 345.

16 *Ibid.*, p. 343.

Aiškindamas lūžius ir paradigmu kaitą įvairių mokslų istorijoje Kuhnas kartkartėmis lygina mokslininkus ir menininkus. Skirtingai nuo Carnapo, jam toks sugretinimas yra teisėtas ir priimtinas:

Be abejo, kai kurie mokslininkai, neįstengę atlaikyti krizės, buvo priversti palikti mokslą, nors istorija neišsaugojo jų vardų. *Kaip ir menininkai, kūrybingi mokslininkai kartais turi sugebėti išgyventi suirusiame pasaulyje* [kursyvas mano – A. G.], – kitur šią būtinybę aš apibūdinau kaip moksliniam darbui būdingą „esminę įtampą“¹⁷.

„Meniniai“ įgūdžiai, Kuhno siejami su kūrybiškumu, gali praversti mokslininkams tuomet, kai normalųjį mokslą ištinka krizė, o įprastas pasaulio vaizdas suyra. Kai paradigma funkcionuoja normaliai ir be sukrėtimų, kai nekyla pavojaus mokslinei tyrėjo egzistencijai, kai nesusiduriama su „esmine įtampa“, tada mokslinis kūrybiškumas nėra itin svarbus, nes kasdienėje veikloje visai pakanka įprastų rutininių procedūrų. Vadinas, suirus įprastam pasaulio vaizdai, mokslininkai ir menininkai gali turėti panašias patirtis. Tačiau aukščiau pateiktų panašumų dar nepakanka sudaryti prielaidas MT atsiradimui. Tam reikalingos papildomos sąlygos, kurias padeda išryškinti kiek atidesnis žvilgsnis į Kuhno atstovaujamą požiūrį į skirtingų mokslų santykius.

Garsiausiame mokslo filosofijos ir istorijos veikale *Mokslo revoliucijų struktūra* (2003) Kuhnas ženkliai sumažina „Mokslo“ (kaip besąlyginio autoriteto) tikslumo, griežtumo, patikimumo, neginčijamumo ir t. t. mastą. Anot jo, mokslas kilo iš metafizikos, o kai kurių mokslo idėjų prigimtis yra grynai metafizinė, todėl griežtai atskirti šias žinojimo formas neįmanoma nei istoriškai, nei metodologiškai. Todėl mokslotyrininkai, užuot tyrinėję „atradingą logiką“ *a là Carnap*, turėtų imtis „tyrimo psichologijos“¹⁸, kuri apima individualius, socialinius ir istorinius mokslinių tyrimų aspektus.

Istorinis tyrimo psichologijos taikymas aiškiai rodo, kad mokslui taip pat *nihil humani alienum*. Tokia išvada Kuhnas tarsi reabilituoja socialinius ir humanitarinius mokslus bei menus, kurių atstovai ilgą laiką kompleksavo dėl savo pažintinių galių nepakankamumo ir „Mokslo“ dominavimo. Jis pripažįsta, kad gamtos mokslų ir socialinių-humanitarinių mokslų tikslai skiriasi. Jei gamtamokslininkai ieško apibendrinimų ir mokslo dėsnių, tai socialinių ir humanitarinių mokslų tikslas – žmogiškų veiksmų ir elgesio supratimas, nebandant jų apibendrinti ar išreikšti dėsniais. Atsižvelgiant į skirtingus mokslų tikslus, paaiškėja, kad negalima socialinio ir humanitarinio žinojimo vertinti taikant gamtamokslinius kriterijus. Šiuo požiūriu Kuhnas nepritaria jokiam gamtos ir tikslųjų mokslų hipostazavimui, todėl jis kritikuoja tiek griežto sukirpimo loginius empiristus (R. Carnapą ir Co.) ar kritinius racionalistus (su K. R. Popperiu priešaky), tiek socialinių ir humanitarinių mokslų filosofus, kurie perima „standartinę, kvazipozityvistinę, empiristinę gamtos mokslų sampratą, būtent tokią, kokią mėginau atmesti“¹⁹.

Diskutuodamas su Charlesu Tayloru Thomas S. Kuhnas sutinka su pastarojo išvadomis apie socialinių ir humanitarinių mokslų specifiką, kuri pasižymi interpretyvumu, dėmesiu kontekstui, kultūrinių skirtumų akcentavimu, nepasitikėjimu apibendrinimais ir t. t. Tačiau tuo pat metu Kuhnas atkreipia dėmesį, kad įdomios Tayloro išvalgos baigiasi nuoroda, jog visa tai galioja tik mokslams apie žmogų. Gamtamokslui tai netaikytina. Kuhno teigimu, tokia prielaida yra klaidinga. Mėgindamas pagrįsti savo pastarąjį teiginį jis teigia²⁰, jog gamtos mokslų paradigmos yra ne kas kita kaip hermeneutinis tolesnių tyrinėjimų pagrindas. Kiekviena mokslininkų bendruomenė žvelgia į „tikrąjį“ pasaulį per konkrečios paradigmos prizmę, todėl, pavyzdžiui, antikos ir dabarties astronomai ne tik skirtingai interpretuoja dangų, bet ir skirtingai jį mato bei suvokia. Tokio

17 Thomas S. Kuhn, *Mokslo revoliucijų struktūra*, p. 100.

18 Thomas S. Kuhn, *The Essential Tension: Selected Studies in Scientific Tradition*, p. 266–292.

19 Thomas S. Kuhn, *The Road since Structure: Philosophical Essays, 1970–1993, with an Autobiographical Interview*, p. 217.

20 *Ibid.*, p. 222.

pobūdžio išvados galimos tik tada, kai į mokslinę veiklą žvelgiama iš filosofinės perspektyvos, taikant filosofijos bei kitų socialinių ar humanitarinių mokslų įrankius. Vadinas, esama tam tikrų pagrįsto žinojimo formų, kurios atsiduria anapus gamtos mokslų kompetencijos. Taip šalia mokslo ir meno, atsiduria nebe paklydusi metafizika [R. Carnapo schema, 6 il.], o socialiniai ir humanitariniai mokslai.

Šioje vietoje derėtų priminti, kad, Kuhno požiūriu, skirtingai nuo menų, gamtos mokslai naikina savo praeitį. Požiūriu į praeitį socialiniai ir humanitariniai mokslai yra gerokai artimesni menams nei gamtos mokslams. Socialiniai ir humanitariniai mokslai savo praeities negriauna, priešingai, šios disciplinos yra itin dėmesingos istorinėms žinioms. Tokiu būdu socialinės ir humanitarinės žinios tarpininkauja tarp gamtos mokslų ir menų (pagal spektro principą, pateiktą 4.1. ir 4.2. il.). Visa tai reiškia, kad Kuhnas iš principo neturėtų prieštarauti MT, kaip kitokios tyrimo rūšies, galimybei. Pripažinęs, kad įvairiuose moksluose keliami skirtingi tikslai ir sprendžiamos skirtingos problemos bei galvosūkių, Kuhnas netiesiogiai pasiūlo metodologinį MT pagrindą. Jei atliekant MT nereikalaujama dirbti vien su empirine medžiaga ir jei MT nėra orientuojamas į dėsnių paiešką, tai šiai tyrimo rūšiai galima kelti socialiniams ir humanitariniams mokslams būdingus tikslus arba įteisinti specifinius siekius, kuriuos nustato MT praktikuojantys asmenys. *De gustibus non disputandum...*

P. K. Feyerabendas: mokslas yra menas

Skandalingiausio XX a. pabaigos mokslo filosofo laurai pelnytai priklauso P. K. Feyerabendui. Jo metodologinis anarchizmas, sąmoningas siekis šokiruoti filosofų bendruomenę, pripažintų autoritetų atmetimas ir kritika, (tariamasis) priešiškus mokslui, prietarų ir magijos „reabilitavimas“ ir t. t. sukūrė Feyerabendo kaip mokslo *enfant terrible* įvaizdį. Nepaisant šio įvaizdžio, mokslo atžvilgiu jis nusiteikęs itin draugiškai. Tik jam nepatinka racionalistinis mokslo plėtros aiškinimas, vakarietiška mokslo politika, moralinės mokslo rezultatų taikymo

pasekmės, mokslo ir galios susiejimas, mokslinės pasaulėžiūros dominavimas ir jos primetimas kitaip mąstantiems. Racionalistinis mokslo plėtros aiškinimas pasižymi tuo, kad mokslo plėtrą siekiama paaiškinti tam tikrais racionaliais principais bei schemomis²¹, kurie, Feyerabendo teigimu, net ir būdami itin abstraktūs negali paaiškinti visų galimų atvejų. Visuomet įmanoma atrasti konkretų atvejį, kuris netelpa į racionalią schemą.

Šioje vietoje Paulas K. Feyerabendas į pagalbą pasitelkia Vladimiro Lenino (sic!) idėją apie tikrovės ir ideologijų neatitikimą: „Istorija apskritai ir revoliucijos istorija konkrečiai visuomet savo turiniu yra turtingesnė, skirtingesnė, visapusiškesnė, „gudresnė“, negu net ir geriausios partijos, ir sąmoningiausi pažangiausių klasių avangardai gali įsivaizduoti“²². Feyerabendas perfrazuoja šį teiginį ir pritaiko jį mokslo istorijai: „istorija apskritai ir revoliucijos istorija konkrečiai visuomet savo turiniu yra turtingesnė, skirtingesnė, visapusiškesnė, subtilesnė, negu net ir geriausias istorikas, ir geriausias metodologas gali įsivaizduoti“²³. Istorikų ir metodologų vaizduotės ribas galima pailiuoti atsitiktinumais, sutapimais, netikėta įvykių eiga, neprognozuojamais ir nenumatytais dalykais, nepaaiškinamų anomalijų atsiradimu ir t. t. Kitaip tariant, mokslinio tyrimo samprata negali būti niekaip ribojama²⁴. Todėl, anot Feyerabendo, vienintelis sąžiningas principas, galintis paaiškinti visą mokslo istoriją, – *viskas tinka (anything goes)*²⁵. Mokslo istorija rodo, kad sėkmingiausi tyrėjai yra metodologiniai anarchistai,

21 P. V. Karlas Raimundas Popperis (1994) teigia, jog mokslas vystosi pagal tokį modelį: $P1 \rightarrow TT \rightarrow EE \rightarrow P2$, kur P1 – pradinė problema, TT – bandomoji teorija (*tentative theory*), kurioje siekiama išspręsti iškeltą problemą, EE – klaidų pašalinimas (*error elimination*) iš TT, P2 – kita problema. Popperio manymu, toks modelis gali paaiškinti visus mokslo istorijoje įvykusius pokyčius.

22 Cit. pagal Paul K. Feyerabend, *Against Method (third edition)*, p. 9.

23 *Ibid.*

24 Paul K. Feyerabend, „On the Limits of Research“, p. 3.

25 Vokiškame vertime angliškasis *anything goes* verčiama dar radikaliau – *machst was du willst*.

nesilaikantys įprastų tyrimo metodologijų ir be jokio sąžinės graužimo peržengiantys jas. Todėl nėra jokio pagrindo manyti, kad mokslas juda pirmyn pagal racionalų modelį:

skonis, o ne argumentai, nulemia mokslo pasirinkimą; skonis, o ne argumentai, verčia mus tirti tam tikru būdu (tai jokiū būdu nereiškia, kad sprendimai priimti skonio pagrindu nėra apspisti ir nugulti argumentais, panašiai kaip skanus mėsos gabalas būna apspistas ir nugultas musių). Tačiau nėra jokio reikalo depresuoti dėl tokio rezultato. Bet koku atveju mokslas tėra mūsų kūrinys, o ne suverenas; vadinasi, jis turi būti mūsų užgaidų vergas, o ne tironas.²⁶

Maža to, Feyerabendas teigia, jog nėra tokios idėjos, kad ir kokia kvaila bei absurdiška ji būtų, kuri nepraturtintų mūsų pažinimo ir žinių²⁷. Laikantis metodologinio anarchizmo principų, akivaizdu, kad MT įgyja visas teises egzistuoti, kaip, beje, ir bet kuri kita tyrimo atmaina, turtinanti žmogišką pažinimą. Feyerabendas pripažįsta, kad „menuose esama tam tikrų žinių <...> [tačiau] žinios nėra jų tikslas“²⁸. Taigi, remiantis anarchistine prieiga, tenka pripažinti, kad nėra jokio argumento, dėl kurio menininkų veikla negalėtų pretenduoti į „tyrimo“ statusą.

Tai, kad menuose esama žinių dar nereiškia, kad jie niekuo nesiskiria nuo mokslų: „neneigiu, kad galima nubrėžti ribas tarp šių veiklų [mokslinės ir meninės – A. G.]. Neigiu, kad egzistuoja viena riebė linija, kurios vienoje pusėje atsiduria visi mokslai, kitoje – visi menai“²⁹. Kaip ir visos ribos, riba tarp menų ir mokslų yra santykinė –

ji kinta laike bei skirtingai interpretuojama įvairiose teorijose. Kartais menai griežtai atskiriami nuo mokslų, kartais jie suartinami, galiausiai, esama atvejų, kai menas ir mokslas sutapatinami (pvz., Renesanso menininkų-mokslininkų atvejis).

Tarkim, Feyerabendas (1999) pastebi, kad demonstruodami gerą valią šiuolaikiniai mokslininkai ir menininkai vieni kitus lyg ir gerbia. Bent jau JAV galima išgirsti daug deklaracijų apie mokslų ir menų vienovę, ką liudija kalbos apie mokslininkų kūrybiškumą ir vaizduotę, meno mokslumą, moksle naudojamas metaforas ir kt. Tačiau kai susiduriama su jų veiklų finansavimu, bet kokia vienovė dingsta, nes administraciniu lygmeniu lėšos griežtai atskirtos. Skirtingų fondų taikomi standartai ir kriterijai aiškiai parodo, kad tokia vienovė nėra iliuzija: „itin nesuklysimė teigdami, kad gražios arijos apie menų ir mokslų vienovę tėra paistalai, skirti nuslėpti ir išsaugoti tebeegzistuojantį stiprų susipriešinimą“³⁰. Bet tas susipriešinimas sietinas su egzistuojančia administracine sistema, o ne su realiomis menų ir mokslų praktikomis. Todėl, panašiai kaip Kuhnas, Feyerabendas teigia, jog siekiant susisteminti chaotišką informaciją apie kintantį ar suyrantį pasaulį, tenka ją paprastinti:

Intelektualiniai apibendrinimai apie „meną“, „gamtą“ ar „mokslą“ tėra supaprastinančios priemonės, padedančios suteikti tvarką mus supančiai gausybei. Jie ir turi būti suprantami kaip tokie – oportunistiniai įrankiai, o ne galutinės deklaracijos apie objektyvią pasaulio realybę.³¹

Tai reiškia, kad Carnapo griežta skirtis tarp tiesos teorinėmis ir empirinėmis priemonėmis siekiančių mokslininkų ir gyvenimo jausmą išreiškiančių menininkų nebegalioja. Maža to, mokslinė veikla Feyerabendo interpretacijoje neišvengiamai gravituoja link meno, nes:

26 Paul K. Feyerabend, „‘Science’: The Myth and its Role in Society“, p. 181.

27 Savaime suprantama, kad čia kalbama tik apie pažintinį praturtinimą. Moraliniams svarstymams tai netaikytina, o tie, kurie perkelia epistemologines Feyerabendo idėjas į moralinę sritį, neteisingai interpretuoja jo tekstus ir visiškai nepaiso autoriaus intencijų.

28 Paul K. Feyerabend, *Three Dialogues on Knowledge*, p. 134.

29 *Ibid.*, p. 144.

30 Feyerabend Paul K., *Conquest of Abundance: A Tale of Abstraction versus the Richness of Being*, p. 224.

31 *Idid.*, p. 223.

tyrėjai yra menininkai, kurie dirbdami su didžia dalimi nežinoma medžiaga – Būtimi – konstruoja daugybę regimų pasaulių, dažniausiai tapatinamų su pačia Būtimi. <...> Regimų pasaulių konstravimas yra ilgalaikis procesas, kurio rezultatai veikiau primena hepeningus, o ne užkonservuotus muziejaus eksponatus, vadovėlius ar populiarias mokslo pasiekimų sampratas. Dėl to idėja, kad žmonės gali išsiskverbti į Dieviškąją Protą, yra tiek pat juokinga, kaip ir žarnose gyvuojančių bakterijų įsitikinimas, kad jos atrado tikrąją Būties prigimtį ir ji yra fekalinė.³²

Mokslininkai irgi neapsaugoti nuo emocijų. Naudojdamas Carnapo žodyną, Feyerabendas galėtų teigti, kad ne tik menininkai ar metafizikai bando išreikšti gyvenimo jausmą. Mokslininkai taip pat išreiškia gyvenimo jausmą, tiesa, ne meninėmis, o teorinėmis ar empirinėmis priemonėmis kurdami regimus pasaulius. Atsižvelgiant į tai, kad mokslo vertės ar mokslo kaip profesinės veiklos pasirinkimo neįmanoma įrodyti mokslinėmis priemonėmis, tenka konstatuoti, jog mokslininkai rinkdamiesi savo profesiją remiasi tam tikru gyvenimo jausmu ar tam tikromis emocijomis, o ne moksliniais argumentais. Taigi Feyerabendo metodologinis anarchizmas atskleidžia, kad MT visiškai įmanomas tiek kaip mokslinis metodas, gebantis iširti ir paaiškinti tai, ką ignoruoja kiti metodai ar priegios, tiek kaip meninė veikla, įgalinanti sukurti naują teoriją apie dar vieną regimąjį pasaulį. Bet kuriuo atveju, MT (kaip ir bet kuri kita idėja) geba praplėsti mūsų žinojimą. Tiesa, tam reikėtų atsakyti bet kokio bandymo griežtai atriboti meną ir mokslą, lygiai kaip siekio tiksliai apibrėžti MT, mat MT praktika bet kada gali parodyti pateikto apibrėžimo ribotumą arba jo neapibrėžtumą. Juk *omnis determinatio est negatio...*

MENINIO TYRIMO PAPLITIMO AREALAS

Pirmas V. Michelkevičiaus klausimas (Kas yra meninis tyrimas? Ar tai menininko atliekamas ar meninėmis

32 Paul K. Feyerabend, „Theoreticians, Artists and Artisans“, p. 27–28.

priemonėmis?) suponuoja mažiausiai dvi interpretacijas ar du aiškinimo būdus. Pirmas, *institucinis aiškinimas*, grindžiamas klausimu „KAS?“. Jei asmuo atlieka tyrimą, ir instituciškai niekas neabejoja jo teise vadintis menininku, tuomet, nepriklausomai nuo naudojamų priemonių, tai yra MT. Antras, *metodologinis aiškinimas*, koncentruojasi ties klausimu „KAIP?“. Jei tyrimo metu naudojamos meninės priemonės, dėl kurių „meniškumo“ neįkyla jokių abejonių ar diskusijų, tuomet toks tyrimas, nepriklausomai nuo tyrėjų išsilavinimo, disciplininės priklausomybės ir pan., yra MT.

Institucinis aiškinimas turi akivaizdų trūkumą, nes ne kiekvienas menininko atliekamas tyrimas gali būti laikomas MT atveju: pavyzdžiui, menininkas nagrinėdamas savo sritį gali taikyti istorinius ar sociologinius metodus. Anette W. Balkema ironiškai pastebi, kad vizualinis menininkas skaitydamas Gilles'io Deleuze'o ir Felixo Guattari tekstus dar neatlieka MT³³. Jürgenas Mittelstrass³⁴ panašiai skiria tris tyrimo (susijusio su menu) sampratas: meno tyrimas (*research on art – ROA*), tyrimas per meną (menu) (*research through art – RTA*)³⁵ ir

33 Anette W. Balkema, „Connecting Worlds“, p. 62.

34 Jürgen Mittelstrass, „Art and Research: An Introduction“, p. 19.

35 Man regis, neblogo RTA iliustracija būtų vieno garsiausių pasaulio (klasikinių) smuikininkų Joshua Bello ir *Washington Post* dienraščio atliktas eksperimentas, kuris, viena vertus, atitinka minimalius moksliniam tyrimui (socialiniuose moksluose) keliamus standartus ir, kita vertus, naudoja menines priemones tam, kad patvirtintų/paneigtų (demaskuotų) tam tikras (filosofines) teorijas apie grožį ir jo prigimtį bei genijaus poveikį ir galią. 2007 m. sausio 15 d. rytą Vašingtono metro stotyje *L'Enfant* J. Bellas piko metu it gatvės muzikantas per 43 minutes Stradivarijaus smuiku atliko 6 klasikinio kanono (J. S. Bacho, F. Schuberto, M. Ponce, J. Massenet) kūrinius solo smuikui. Tikslas – išsiaiškinti, ar muzikos genijus ir didis grožis gali atsiskleisti ir būti įvertinti netikėtoje vietoje. Kameros fiksavo praeivius, jų skaičių (1097) bei jų reakcijas į atliekamą muziką ir muzikantą. Išėjusių iš stoties metro keleivių buvo prašoma palikti savo telefono numerį. Pretekstas – tyrimas, skirtas keliavimo

tyrimas mene (*research in art* – RIA). Anot Mittelstrasso, tik RTA ir RIA gali pretenduoti į MT kategoriją³⁶. ROA negali būti vadinamas MT, nes ROA atveju menininkas arba mokslininkas tiria meną ar įvairias jos formas istoriniu, sociologiniu, ekonominiu, menotyriniu ar kitais metodais. Šiuo atveju metodai bei tinkamos tyrimo priemonės parenkamos, nustatomos ir kalibruojamos ne meno, bet mokslo srityje. Menininkai atlikdami ROA dėl metodologinių priežasčių transformuojasi į mokslininkus. Kitaip tariant, ROA metu meninė tyrėjų tapatybė nebėra aktuali, svarbiausia, ar menininkai tinkamai atlieka tuos tyrimus, kuriuos vertina mokslinė bendruomenė³⁷.

Metodologinis aiškinimas neturi institucinio aiškino neapibrėžtumo. Mat jei taikomos meninės priemonės, tuomet nėra jokio skirtumo, kas jas taiko – menininkas, filosofas ar fizikas. Vartojant Mittelstrasso terminus, šiuo atveju susiduriama su RTA. Būtent priemonės, kurios yra meninės, nulemia tai, kad tyrimas yra ne (vien) mokslinis, bet tuo pat metu ir meninis.

sąlygoms gerinti. Paskui 40 asmenų, praėjusių pro J. Bellą, buvo apklausti telefonu apie muziką, jos kokybę, poveikį, atlikėją ir t. t. Galiausiai, buvo prašoma ekspertų ir paties atlikėjo pakomentuoti tai, kas nutiko metro stotyje. Eksperimento organizatoriai baiminosi, kad praeiviai susiburs paklaustyti ryškiausios žvaigždės, dėl ko susidarys spūstys, o policijos įsikišimas bus neišvengiamas. Ši prognozė nepasitvirtino. Jokių spūščių nebuvo. Vos keli pavieniai praeiviai stabtelėdavo trumpam pasiklausti muzikos, 3 praeiviai suvokė atlikimo virtuoziskumą ir tik viena praeivė atpažino Bellą. Grožio poveikis geriausiai išreikštas uždirbta suma. Bellas uždirbo kiek daugiau nei 32 USD, tuo tarpu vidutinė bilieto kaina į jo rečitalį prestižinėse JAV salėse – 100 USD... Plačiau apie tai: Gene Weingarten, „Pearls before Breakfast: Can one of the Nation's Great Musicians Cut through the Fog of a D.C. Rush Hour? Let's Find out“, in: *The Washington Post*, April 8, 2007.

36 Jürgen Mittelstrass, „Art and Research: An Introduction“, p. 19

37 Plačiau apie tai žr. V. Michelkevičiaus straipsnį šiame numeryje.

Lietuvos mokslų klasifikacijoje nėra vietos MT. Pagal analogiją su Feyerabendu, galima teigti, jog (kaip ir bet kuri kita klasifikacija) lietuviškoje mokslų klasifikacijoje neatsispindi visos realiai įmanomos ir net egzistuojančios disciplinos. Todėl ją reiktų interpretuoti kaip supaprastintą ir disciplinuojančią Lietuvos mokslų žemėlapi, kuris padeda administruoti ir skirstyti lėšas, o ne parodyti realiai egzistuojančius santykius ar giminstės/priešiško ryšius.

Pagrindinis Lietuvos mokslų klasifikacijos trūkumas – medžio principo naudojimas. Medis suponuoja kamieną (mokslas), šešias dideles šakas: humanitariniai (H), socialiniai (S), fiziniai (P), žemės ūkio (A), biomedicinos (B) ir technologijos (T) mokslai. Kiekviena šaka apaugusi tam tikru kiekiu mažesnių šakelių: H – 6, S – 8, P – 9, A – 4, B – 10, T – 10. O kiekviena šakelė turi tam tikrą kiekį ūglių, kurių bendras skaičius – 345: H – 84, S – 74, P – 46, B – 82, T – 59³⁸. Svarbu tai, kad visi ūgliai, priartėjantys prie MT, tėra tik ROA atvejai, kurie iš principo negali pretenduoti nei į RTA, nei į RIA, todėl MT lietuviškame mokslo kontekste bent kol kas neturi vietos. Tokiu būdu išryškėja medžio, kaip principo, problema – tarpdisciplininio požiūrio ir tarpmokslinės komunikacijos ir/ar kooperacijos neigimas. Neįmanoma peršokti nuo šakos ant šakos ar juolab nuo šakelės (esančios ant šakos H) ant šakelės (priklausančios šakai P). Tiesa, kai kurie ūgliai kartojasi (pvz., estetika H 120 ir estetika H 315), tačiau tai rodo ne jų bendrumą, o klasifikavimo sistemos trūkumą.

PABAIGA

Atsižvelgdami į galimus epistemologinius ir metodologinius skirtumus „mokslo“ klasės viduje, susiduriame su monistine ir pliuralistine mokslo sampratomis, kurios skirtingai vertina MT įsteigimo galimybes. Jei turinio nepaisantis loginis MT žemėlapiavimas rodo, kad tiek monizmas, tiek pliuralizmas gali paaiškinti MT atsiradimo

38 LR teisiniuose dokumentuose mokslo šakų klasifikacija yra atšaukta, tačiau LMT savo sistemoje vis dar naudojasi senąja sistema, kurioje nėra žemės ūkio (A) kategorijos.

prielaidas, tai teorinės pastangos aiškiai apibrėžti „mokslo“ ir „tyrimo“ sąvokas tiesiogiai susijusios su mokslo/meno ribų nustatymu. Carnapo monizmas griežtai atribodamas mokslą nuo meno rodo, kad MT iš principo negalimas, nes tai tebtūtų klaida, t. y. teorines priemones su gyvenimo jausmo išraiška painiojanti metafizika. Kuhno pliuralizmas šalia gamtos mokslų kaip mokslines disciplinas įteisina socialinius ir humanitarinius mokslus. Dėl skirtingų priemonių-tikslų orientacijų bei nebendramačių praeities sampratų, vargu ar MT galėtų atsirasti bendradarbiaujant menams ir gamtos mokslams. Tačiau Kuhno mokslų ir menų santykio samprata neprieštarautų tam, kad MT būtų vykdomas kaip viena iš specifinių socialinių ir humanitarinių mokslų tyrimų atmainų. Galiausiai, radikalus Feyerabendo pliuralizmas, paremtas anarchistine metodologija, ištrina ribas tarp mokslo ir meno, todėl MT tampa dar viena teisėta tyrimo kryptis, kuriai nereikia jokio išorinio pagrindimo. Bloga žinia: deja, teoriniai svarstymai ne visuomet išgali įteisinti naujas tyrimo formas, ypač administruojančios sistemos akivaizdoje. Nepaisant to, kad MT teoriškai įmanomas, medžio principu grindžiamas pliuralistinis Lietuvos mokslo klasifikatorius nesuteikia pagrindo įsteigti naują tyrimo rūšį – MT. Gera žinia: viena iš Feyerabendo pamokų skelbia, kad realiai vykstanti MT praktika visuomet bus įvairesnė, visapusiškesnė, turtingesnė ir platesnė už bet kurias teorines pastangas ją aprašyti, paaiškinti ir suklasifikuoti...

Gauta 2015 03 03

LITERATŪRA

- Balkema Anette W., „Connecting Worlds“, in: Balkema Anette W. and Slager Henk (eds.), *Artistic Research*, Amsterdam and New York: Rodopi, 2004.
- Bast Gerald, „Can Artists Be Researchers? A Necessary Discussion of the Obvious“, in: Ritterman Janet, Bast Gerald and Mittelstrass Jürgen (eds.), *Kunst und Forschung: Können Künstler Forscher sein? // Art and Research: Can Artists Be Researchers?*, Wien and New York: Springer, 2011.
- Carnap Rudolf, „Metafizikos įveikimas kalbos loginės analizės būdu“, in: Nekrašas Evaldas, *Filosofijos įvadas: Vadovėlis aukštosioms mokykloms*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- Feyerabend Paul K., „‘Science’: The Myth and its Role in Society“, in: *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, Vol. 18, No. 2, 1975.
- Feyerabend Paul K., „On the Limits of Research“, in: *New Ideas in Psychology*, Vol. 2, No. 1, 1984.
- Feyerabend Paul K., *Three Dialogues on Knowledge*, Oxford: Blackwell, 1991.
- Feyerabend Paul K., *Against Method (third edition)*, London: Verso, 1993.
- Feyerabend Paul K., „Theoreticians, Artists and Artisans“, in: *Leonardo*, Vol. 29, No. 1, 1996.
- Feyerabend Paul K., *Conquest of Abundance: A Tale of Abstraction versus the Richness of Being*, Chicago: The University of Chicago Press, 1999.
- Habermas Jürgen, *Knowledge and Human Interests*, Boston: Beacon Press, 1971.
- Kagan Jerome, *The Three Cultures: Natural Sciences, Social Sciences, and the Humanities in the 21st Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Kuhn Thomas S., *The Essential Tension: Selected Studies in Scientific Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press, 1977.
- Kuhn Thomas S., *The Road since Structure: Philosophical Essays, 1970–1993, with an Autobiographical Interview*, Chicago: The University of Chicago Press, 2000.
- Kuhn Thomas S., *Mokslo revoliucijų struktūra*, Vilnius: Pradai, 2003.
- Mittelstrass Jürgen, „Art and Research: An Introduction“, in: Ritterman Janet, Bast Gerald and Mittelstrass Jürgen (eds.), *Kunst und Forschung: Können Künstler Forscher sein? // Art and Research: Can Artists Be Researchers?*, Wien and New York: Springer, 2011.
- Nevanlinna Tuomas, „Is Artistic Research a Meaningful Concept?“, in: Balkema Anette W. and Slager Henk (eds.), *Artistic Research*, Amsterdam and New York: Rodopi, 2004.
- Popper Karl R., *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*, Oxford: Clarendon Press, 1994.

Sullivan Graeme, *Art Practice as Research: Inquiry in Visual Arts*, (second edition), London: SAGE, 2010.

Weingarten Gene, „Pearls before Breakfast: Can one of the Nation's Great Musicians Cut through the Fog of a D.C. Rush Hour? Let's Find out“, in: *The Washington Post*, April 8, 2007; [interaktyvus], [žiūrėta 2015-02-09], http://www.washingtonpost.com/lifestyle/magazine/pearls-before-breakfast-can-one-of-the-nations-great-musicians-cut-through-the-fog-of-a-dc-rush-hour-lets-find-out/2014/09/23/8a6d46da-4331-11e4-b47c-f5889e061e5f_story.html.

ARTISTIC RESEARCH: HOW TO MATCH-MAKE SCIENCE AND ART?

Aldis Gedutis

SUMMARY

KEYWORDS: rtistic research, art, science, research, Rudolf Carnap, Thomas S. Kuhn, Paul K. Feyerabend.

Referring to the philosophy of the scientific approach, the current article analyses the phenomenon of artistic research (AR). The author of the text seeks to explain what artistic research is and what methodological presuppositions enable us to establish this new kind of research. Applying the logical tools, the formal limits of artistic research are estimated and determined. The logical approach is supplemented by the analysis of different interpretations of artistic research based on the monist or pluralist approaches to the classification of sciences. The formal approach is combined with three interpretations by philosophers of science (Rudolf Carnap, Thomas S. Kuhn and Paul K. Feyerabend), arguing the pros and cons of the possibility of artistic research.